

שׁו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 36

הטיפול בתינוקות וילדים בשבת

הקדמה

קטן (תלוי לפי מצב התפתחותו, ועיין בהערה¹) חלש הוא בגופו וזקוק לטיפול מיוחד, ולכן לצורך בריאות גופו מותר לעשות עבורו בשבת כל מה שמותר לעשות לצורך 'חולה שאין בו סכנה'².

מה שאמרנו שקטן דינו כ'חולה שאין בו סכנה', דין זה נאמר לא רק לעניין דברים הקשורים לאכילתו, אלא מותר גם לעשות לו שאר צרכיו הנוגעים לבריאותו. מכל מקום לכתחילה כל מה שאפשר להכין עבורו מערב שבת צריכים להכין מערב שבת³.

הוצאת תולעי מעיים הנמצאים בפי הטבעת של תינוקות, האם מותר או שיש לחוש לנטיילת נשמה שהרי הם מתות מיד כשנוגעים בהם?

מותר להוציא תולעי מעיים הנמצאות בפי הטבעת של התינוק ומצערות אותו מאוד, ואפילו שעל ידי הוצאתם ממקור חיותן מיד ימותו, כיון שמתכוון לתועלת התינוק ולא הורגן בידיים, אלא הן מתות מאליהן⁴.

נטילת תרופות, טיפות עיניים וכדומה, האם מותר לתן לקטן הסובל ממחוש בלבד?

אף על פי שגדולים אסורים בנטילת תרופות עד שיפלו למשכב, מותר לתת לילדים קטנים כל סוג תרופה בין טיפות אף אוזן ועיניים, ובין כל מיני גלולות וסירופים שדורשים לו לרפואתו, ואף מותר לפרור גלולה ולהמיסה בתוך מים, גם אם אינו נפל למשכב, שכל קטן דינו כ'חולה שאין בו סכנה'⁵.

קטן שהלך לאיבוד ביום השבת, האם מותר להזעיק את כוחות המשטרה ע"מ שיעזרו בחיפושם?

קטן שהלך לאיבוד ביום השבת, או אם מצאו ילד קטן משוטט ברחובות, והקטן מפוחד ומבוהל, ולא מכירים את משפחתו, אם יש צורך להודיע למשטרה במטרה לאתר את הוריו, או שיעזרו בחיפושם אחריו - מותר לחייג למשטרה לשם כך⁶.

ילד שננעל בחדר, האם מותר לפרוץ את הדלת כדי לחלצו בשבת?

ילד שננעל בתוך חדר או בבית בשבת והילד מפוחד, מותר לשבור את הדלת אפילו על ידי יהודי, ונכון שיעשה זאת בדרך קלקול (באופן

שיהיה מדויק, כגון בתינוק פג או חולה, וכ"ש אם מודדים עבורו תרופה מותר גם לדייק במידות, שנחשב מדידה לצורך מצוה⁷.

כמו כן אפשר להשתמש בכפית המגיעה עם קופסת תחליף חלב המיוחדת למדידת הכמות הרצויה, וכשאין צורך יזהר שלא ימדוד במדויק (כגון ליישר האבקה מלמעלה עם האצבע), אלא ימלא הכפית בערך עד למעלה.

האם מותר בשבת להכניס בקבוק מטרנה של תינוק לתוך ספל עם מים חמים כדי לחממו?

מותר לחמם בקבוק אוכל לתינוק בתוך ספל שנתן לתוכו מים חמים מהמיחם, כיון שכלי שני אינו מבשל משקה לח שנצטנן⁸. לבני אשכנז יש להיזהר שהבקבוק לא יוטמן כולו במים ויש להשאירו מעט מגולה משום איסור 'הטמנה'⁹, ולבני ספרד אפשר גם להטמין את כל הכלי במים, ואין זה 'הטמנה'. דאין איסור להטמין כלי בתוך 'משקה' או בתוך 'אוכל'¹⁰.

בקבוקי תינוקות שיש להם פתיחה רגילה מלמעלה ובנוסף פתיחת הברגה מלמטה למניעת הצטברות גזים, האם מותר בשבת לפתחו משני צדדיו לצורך ניקיון הבקבוק, או שמא יש לחוש שבמעשה זה מבטל ממנו שם 'כלי' ונמצא 'סותר', וכשמחברם הרי הוא 'בונה'?

בבקבוקי התינוקות בעלי ההברגה הכפולה, אם הרגילות לפרקם ולהחזירם מידי פעם כששוטפים את הבקבוק, מותר לפרקם ולהחזירם בשבת, הגם שכאשר הכלי מפורק הוא אינו ראוי לשום שימוש, כיון שזאת צורת ההשתמשות הרגילה בהם - מותר¹¹.

תינוק שצורך מטרנה צמחית בלבד, האם מותר לחלל שבת כדי להשיג עבורו מטרנה זו?

תינוק שרגיל בחלב תמ"ל מיוחד כגון מטרנה צמחית, וידוע שאם ישנו את מאכלו יוכל לבוא לידי חולי. אם לא הכינו לו מבעוד יום את מאכלו או שנגמר לו האוכל בשבת, מותר לחלל עליו את השבת כדי להכין לו את המאכל שרגיל בו, ולא יעשו ניסיון להאכיל אותו מאכל אחר. כמובן שיש להתכונן מבעוד מועד כדי שלא יצטרכו לחלל שבת בעבור זה¹².

תינוק פג המתקשה לינוק בכוחות עצמו, האם מותר לאמו לשאוב עבורו בשבת?

אסור לשאוב חלב בשבת משום איסור 'מפרק' שזה תולדה של מלאכת 'דש'¹³. אולם במקרה שהתינוק אינו יכול לינוק ישירות מאמו, מותר לשאוב עבורו בשבת¹⁴. ולכתחילה יש להשתמש במשאבה חשמלית הפועלת ע"י שעות שבת או במשאבה ידנית, ואין לשאוב יותר מהכמות הנצרכת לתינוק לשבת עצמה¹⁵.

אולם אם אין צורך לתינוק בחלב אם, כגון שהוא רגיל בתמ"ל אחר, והתינוק אינו יונק ישירות, אסור לשאוב כדי לשמור על יצור החלב, אלא א"כ הדבר מצער אותה שאז רשאית לשאוב ידנית לכלי עם סבון שהחלב הנשאב ילך לאיבוד¹⁶.

האם מותר למדוד או לשקול מאכל לתינוק?

כשנותנים מים לבקבוק כדי להכין תמ"ל לתינוק, לכתחילה כשאין צורך להקפיד הקפדה גמורה על כמות מדויקת, עדיף לתת מים בערך לפי סימני המדידה ולא להקפיד להוסיף או למעט הכמות שיהיה מדויק, והוא משום איסור מדידה בשבת, אבל אם יש צורך

1 שש"כ פרק לו סעיף ב. ובשו"ת מנחת יצחק חלק א (סימן עח) כתב עד גיל תשע. וכן בחזו"ע ח"ג עמוד שסא פסק עד גיל תשע. וי"א שקטן הינו בגיל 5-6 - קצות השולחן סימן קלד בדה"ש ס"ק יח. וי"א 2-3 - חזו"א חו"ח סימן נט ס"ק ג.
2 שו"ע סימן רעו סעיף א ברמ"א. וסימן שכח סעיף יז ברמ"א.
3 שש"כ פרק לו סעיף ב.
4 חזו"א סי' נט סו"ק ד. שש"כ פרק לו סעיף א.
5 שו"ע סימן שכח סעיף לד ומשנה ברורה שם
6 ועיין בשש"כ פרק לו הערה סז שהתיר גם באופן שהתינוק יכול לשתות תמ"ל אחר, כיון שחלב אם הוא המזון הטבעי שלו אין להתחשב בכך שיש תחליפים.
7 חזו"א שם. ושש"כ פרק לו סעיף כב.

8 שם.
9 שו"ע סימן שו סעיף ז ובמשנ"ב ס"ק לו. שו"ת אור לציון ח"ב פכ"ה תשובה ב.
10 שו"ע סימן שיח סעיף יג.
11 במשנ"ב סימן רנח ס"ק ב.
12 שו"ע סימן שיח סעיף יג.
13 משנ"ב סימן שיג סעיף ו ס"ק מה.
14 חוט שני ח"א עמוד קכ"ג.
15 רמ"א סימן שכח סעיף יז.
16 עפ"י המשנ"ב סימן שכח ס"ק לח.

שהפריצה תהרוס את המנעול - לא פריצה (מקצועית), כיון שאמדו חכמים את נפש הקטן, וידעו כי הוא עלול להסתכן מאד מפחד כזה¹⁷. אדם גדול שנתקע בחדר או בבית, יש לעשות שאלת חכם.

האם מותר לסוך תינוק הסובל מיושב או קשקשים בראשו בשמן תינוקות?

מותר לסוך את התינוק בשמן, ואפילו באותם המקומות בגופו שיש בהם גירוי עור או קשקשים, אעפ"י שלגדולים אסור לסוך לרפואה¹⁸, כיון שתינוק דינו כ'חולה שאין בו סכנה' הדבר מותר. וכשסכים את התינוק בשמן יש לשפוך מעט ביד ולסוך את גופו, ואין לשפוך שמן על צמר גפן ולמרוח עימו על גוף התינוק מחשש לאיסור 'סחיטה'¹⁹.

האם מותר לרחוץ תינוק במים חמים (מהמיחם, או מדוד שמש) בשבת?

קטן שהתלכלך גופו, או תינוק שרגילים לרחוץ אותו מידי יום, וכ"ש כשיש צורך מבחינה רפואית לרחוץ את כל גופו של התינוק ביום שבת, מותר לרחוץ אותו בשבת במים חמים שהוחמו מערב שבת²⁰. וכשרוחצים את התינוק, מותר להניח תחתיו מגבת בשעת הרחיצה כדי שלא יחליק, אף על פי שתרטב המגבת, ובלבד שהמגבת תהיה נקייה לגמרי (משום חשש איסור כבוס), אבל אין להניח תחתיו מגבת שאינה נקייה לגמרי, או בגד שמקפידים עליו שלא יישאר רטוב שיש חשש שאחר הרחיצה יבוא לסחוט אותו²¹.

לעניין רחיצת קטן במים חמים בשבת, היינו מים חמים שהוחמו מערב שבת כגון מהמיחם, ויש מקלים גם במים שהתחממו בשבת במערכת הדוד שמש (לא בוילער)²².

קטן הסובל מתפרחת טיטולים האם מותר למרוח לו קרמים או משחות לרפואתו?

תינוק שיש לו אודם וגירויים בעור באזור ההחתלה, מותר למרוח עליו משחה רכה באופן שתיבלע כולה בגופו. ולא ימרח את המשחה על גבי הטיטול, אלא על גבי הגוף באופן שהמשחה תיספג בעור²³.

למעשה, רוב המשחות לתפרחת טיטולים הינם משחות עבות ואינן מיועדות להיספג כדי ליצור שכבת הגנה על העור באזור ההחתלה, (כגון: אניטיול, קלנדולה, ביבי פסטה, וכדומה) משחות אלו אסור למרוח ולהחליק אתן על גופו של התינוק, משום איסור 'ממרח'. לכן, יש להניח את המשחות הנ"ל על מקום האודם (או על הטיטול), וכשיטגור את הטיטול תמרח המשחה מאליה, אך לא ימרח אותה בידיו²⁴. בכל אופן מותר לפזר אבקה על התינוק אע"פ

שיש בזה משום רפואה משום דסתם צרכי קטן כחולי שאין בו סכנה דמי²⁵.

פריסת חיתול על לול של תינוק כדי שלא יעקצוהו יתושים, האם מותר בשבת?

אסור לפרוס חיתול או שמיכה על גבי לול התינוק, כיון שבכך נמצא שמאהיל על התינוק, ובפרט באופן שיש ללול מחיצות. ולכן, העצה הטובה ביותר, היא לפרוש מערב שבת בד או כל כיסוי אחר בשיעור שמונה סנטימטר רבוע (8X8) על גבי העגלה או הלול, ובשבת קודש יוסיף על האהל הקיים ויכסה את כל העגלה או הלול²⁶. כמו כן, יש להיזהר שלא יסיר את הכיסוי לגמרי בשבת אלא ישאיר ממנו שיעור טפה, שגם אוהל ארעי אסור לסותרו בשבת. אולם, אם קבוע על הלול כילה מיוחדת מערב שבת, מותר לפורסה ולקפלה בשבת כיון שקשורה ומיוחדת לכך²⁷.

פתיחת גגון של עגלת תינוק בשבת, האם מותר?

גגון המחובר לעגלת התינוק, יש להשתדל לפתוח את הגגון מערב שבת לרוחב שמונה ס"מ לפחות, ובשבת יהיה מותר להוסיף על ההצללה עם פתיחת הגגון עד סופו, ויהיה מותר גם לפרוס עליו בד או נילון²⁸. והמקל לפתוח את גגון העגלה בשבת גם ללא פתיחתו מערב שבת, יש לו על מה לסמוך²⁹.

גלגל של עגלת ילדים שנשמט, האם מותר להחזירו למקומו בשבת?

גלגל העגלה שיצא ממקומו, אסור להחזירו למקומו בין בהידוק ובין ברפיון, כיון שדרכו בהידוק או בחיבור עם ברגים, גזרו חכמים שמא יתקע אותו על ידי ברגים או מסמרים³⁰. כמו כן, יש להשים לב שבדרך כלל העגלה יוצאת מכלל שימוש מבלי לגלגל, לפיכך אסור לטלטלה מדין 'מוקצה'³¹.

קיפול עגלת תינוק, הרכבת אמבטיה בעגלת תינוק, שינוי מצב בעגלת טיולון

מותר לקפל ולפתוח עגלת תינוק בשבת, מפני שכל חלקים העגלה מחוברים ורק פותח וסוגר אותם על צירם³².

עגלת תינוק שעליה מורכבת "אמבטיה" יש לבדוקה ביום חול: אם האמבטיה מחוברת על ידי וויס, קליפסים וכדומה [כמו ברוב העגלות], מותר להרכיבה ולפרקה בשבת, אך אם תפוסה על ידי בורג וכדומה אסור להרכיבה ולפרקה בשבת.

עגלת תינוק מתכווננת שניתן לשנות בה את תנוחת התינוק משכיבה לשייבה, ברוב העגלות הפעולה מתבצעת ע"י קפיצים ולא ע"י בורג

ולכן מותר לעשות כן בשבת³³.

במקומות בחו"ל שאין עירוב, האם מותר לומר לגוי לקחת עגלה עם תינוק למקום סעודת מצווה?

במקומות שאין עירוב, חל איסור לטלטל את קטן ביד או בעגלה. ועל ידי גוי - יש להבחין בין קטן שיכול ללכת בכוחות עצמו, לבין תינוק שאינו יכול ללכת בכוחות עצמו.

אם הקטן יודע ללכת - מותר לומר לגוי להוליך את הקטן בעגלה ברשות הרבים אם נעשה הדבר לצורך מצווה, כגון ללכת למקום סעודת שבת³⁴, או כשיש צורך שהתינוק יהיה עם אמו³⁵. משום דשבות דשבות במקום מצוה מותר³⁶, (דהיינו אמירה לנכרי שבות, וחי נושא את עצמו שבות, במקום מצוה מותר).

אולם, תינוק שאינו יכול ללכת בכוחות עצמו - ברשות הרבים שהיא מן התורה - אין להתיר אפילו ע"י נכרי. אמנם בכרמלית, או ברשות הרבים שאין בה ששים ריבוא, מותר לומר לנכרי להוליך תינוק בעגלה כשיש צורך וכו', אף אם התינוק אינו יכול ללכת בעצמו כלל³⁷. וגם במקרה זה יש לומר לגוי שיקח את העגלה מרשות היחיד לרשות היחיד מבלי שיעצור בינתיים שאז יש בזה רק איסור דרבנן.

אשפה וסיר תינוק האם מותר לטלטלם בשבת?

למרות שפח האשפה הוא מוקצה מחמת גופו, מכל מקום התירו חכמים לטלטלו, ולטלטל שאר דברים המאוסים בביתו להוציאם לחוץ ולנקותם, וכמו 'סיר תינוק' המיועד לעשיית צרכי התינוק. דין זה מכונה בהלכה 'גרף של רעי'³⁸.

ילד המחזיק מוקצה בידו האם מותר להרים אותו כשהמוקצה בידו?

ילד המחזיק בידו מוקצה, מותר לתת לו יד, ואין כאן חשש כלל. אבל כדי להרים אותו צריך שיתקיימו שני תנאים; התנאי ראשון: שהמוקצה שביד הילד אינו חשוב לאב כל-כך, כך שאין חשש שאם הילד יפיל או יזרוק את המוקצה, האב יתכופף להרימו. התנאי שני: שיש צורך בהרמת הקטן כגון שצריך להרגיעו³⁹.

לכן, אם הילד מחזיק שטרות ומטבעות כסף או שלט הרכב, אסור להרים את הילד. אך אם מחזיק אבנים וחול וכדומה, מותר להרים את הילד⁴⁰.

ילד שמחזיק משחק בידיו, גם אם המשחק חשוב לאב, והתנאי הראשון אינו מתקיים, מותר להרים את הילד, כיון שיש אומרים שמשחק אינו מוקצה כלל, וניתן לסמוך עליהם כדי להתיר להרים את הילד⁴¹.

27 שו"ע סימן שטו סעיף י, ובמשנ"ב ס"ק לו, ובשעה"צ שם.

28 כנ"ל.

29 משנ"ב שם ס"ק כ בשם הפרי מגדים, הואיל וקבוע שם הוי כדלת, כסימן שיג סעיף ג.

30 חזו"א סימן נב ס"ק ו.

31 שו"ע שי"ג סעיף ו, ובמשנ"ב שם.

32 שו"ע סימן שח סעיף טז.

33 שו"ע סימן שטו סעיף ה.

34 שו"ע סימן שיג סעיף ו, ובמשנ"ב ס"ק מה.

35 סעודת שבת הוי מצווה, עפ"י המשנ"ב סימן שכה ס"ק ס.

36 שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ל"ז.

37 שו"ע סימן שז סעיף ה.

38 משנ"ב סימן שח ס"ק קנד. שער הציון סימן שכה ס"ק סד.

39 ע"פ גמרא שם דף קכ"א ע"א. רי"ף שם. שו"ע שם סעי' לד. מש"ב שם סעי' קלד.

40 גמרא שבת דף קמ"א ע"ב. שו"ע שם ס' שט סעי' א. ובמשנ"ב שם ס"ק ב.

41 ע"פ משנ"ב שם.

41 אחרונים.

17 משנ"ב סימן שכח ס"ק לח.

18 שו"ע סימן שכז סעיף א. ובמשנ"ב שם ס"ק ד.

19 שש"כ פרק לו סעיף ו, ז.

20 עפ"י הביאור הלכה סימן שכ"ו סעיף א ד"ה במים, שהתיר במצטער וכ"ש לקטן שדינו כחולה שאין בו סכנה.

21 ביאור הלכה סימן שב סעיף י ד"ה דלא אמרינן.

22 גם לדעת האוסרים שימוש בדוד שמש מחמת בישול המים הקרים, מ"מ במקום צער יש להתיר מדין פסיק רישיה דלא ניהא ליה בדרבנן. משנ"ב סימן שטז ס"ק ה. וע"ע הגהות רעק"א בסימן שכ"ו ס"ק ב. וכ"פ מרן הגרש"א זצ"ל בשש"כ פ"ד הערה יב ויג. וכ"פ בהליכות עולם ח"ד עמוד רט.

23 מג"א סימן שט"ז סק"ד. ובמשנ"ב שם ס"ק מ"ט. שש"כ פל"ג הערה ס"ד. חזו"ע שבת ה' עמוד קל"ד. דעת תורה סי' שכ"ח סכ"ו, שו"ת מנחת יצחק ח"ז סי' כ. שהרי קטן חשוב כחולה שאין בו סכנה, רמ"א שם סעי' יז.

24 משום ממחק. שש"כ פ"ד אות ל"א.

25 ע"פ הרמ"א סימן שכח ס"ז.

26 משנ"ב סימן שטו ס"ק יב.